

Autorský zákon 2000

Právo k počítačovým programům (2)

Počátek účinnosti nového autorského zákona, 1. prosinec letošního roku, se rychle blíží, a proto jsme se mu, zejména z hlediska softwaru, začali podrobněji věnovat už minule. V tomto pokračování obecné seznámení s novým autorskoprávním režimem dokončíme – to však neznamená, že bychom se v Chipu s touto problematikou loučili natrvalo.

Zvláštnosti autorskoprávního režimu pro počítačové programy

Přehled zvláštností autorskoprávního režimu počítačových programů, které vyplývají z nového autorského zákona, může vypadat následovně:

(1) Zákaz volného rozmnožování počítačového programu pro osobní potřebu (§ 30 odst. 1 AutZ).

Jedná se o výjimku z jinak obecně dovoleného volného užití díla pro osobní potřebu. Tato zakazující výjimka byla u nás zavedena roku 1996 (pod vlivem práva EU) a znamená zákaz volného kopírování nejen počítačového programu potřebného pro výdělečnou činnost, ale například i zábavní počítačové hry určené výlučně pro oddech v rodinném kruhu. Ochrana hospodářských zájmů softwarového průmyslu tak už pronikla až do samého lidského soukromí.

Toto omezení jinak volného užití autorskoprávního předmětu pro osobní potřebu představuje jak zákaz vlastního zhotovení rozmnoženiny, tak i zákaz zhotovení takové rozmnoženiny na objednávku u jiného subjektu (jako služba veřejnosti).

Právním důsledkem je nutnost získání smluvní licence k rozmnožování počítačového programu i pro osobní potřebu. Tzn. i tehdy, nemá-li být rozmnoženina rozšiřována. Získat takovou licenci je v praxi obtížné, ne-li nemožné. Vykonavatelé nebo majitelé majetkových autorských práv ji totiž obvykle – s ohledem na své hospodářské zájmy na odbytu obchodních rozmnoženin (často ne právě levných) – neudělují.

Zákonodárce našťastí nezapomněl na nezbytné výjimky (z výjimečného zákazu). Jednou z nich je možnost zhotovení záložní rozmnoženiny počítačového programu, je-li to potřebné pro jeho užívání [§ 66 odst. 1 písm. b) AutZ]. Další výjimkou, tentokrát dispozitivní, je rozmnožení počítačového programu, je-li to potřebné k jeho užití v souladu s jeho určením [§ 66 odst. 1 písm. a) AutZ].

Příklad: Podnikatel si okopíroval počítačový program, který používá ve svém podniku ke zpracování podvojného účetnictví a k daňovému plánování, na záložní disketu, kterou uložil na bezpečném místě pro případ náhradního použití v obavě před nebezpečím poškození počítačového programu, které může být způsobeno neopatrným provozem počítače ze strany některých zaměstnanců. Na případ se vztahuje zvláštní bezúplatná zákonná licence počítačová (dovolenost zásahu do cizího práva autorského). [§ 66 odst. 1 písm. b) AutZ]

(2) Vyloučení bezplatné zákonné licence k užití díla půjčováním nebo pronájmem originálu nebo rozmnoženiny v případě počítačových programů (§ 38 odst. 2 AutZ).

Tento druh bezúplatné zákonné licence obecně platí pouze pro knihovny, archivy a jiná nevýdělečná školská, vzdělávací a kulturní zařízení (ústavy aj.). Jde-li o půjčování nebo pronájem rozmnoženiny počítačového programu (např. na nosiči CD-ROM apod.), neplatí tato bezúplatná zákonná licence vůbec. A to ani tehdy, je-li půjčitelem např. nevýdělečně zaměřená veřejná knihovna nebo veřejná vysoká škola dotovaná z veřejných prostředků a tato činnost spadá do jejího poslání, k němuž byla zřízena ve veřejném zájmu.

Věc lze řešit jedině získáním smluvní licence k půjčování nebo pronajímání rozmnoženiny počítačového programu (v praxi jde o obvykle o nakládání s rozmnoženinou, nikoli s originálem). Ani určení počítačového programu, např. k osvětovým účelům nebo ke vzdělávání, na tom nic nemění.

Takové nakládání s počítačovým programem (jako takovým) je ovšem nutno odlišit od nakládání např. s vědeckým dílem vydaným formou elektronické rozmnoženiny na CD-ROM apod. Pak totiž nejde o počítačový program, nýbrž o jiný výtvar, který sice má elektronickou podobu, ale tímto programem není. (Že takové dílo není čitelné jinak než za technické pomoci počítače a určitého počítačového programu uloženého v jeho paměti, přitom není podstatné.)

Stranou ponechávám otázku výjimky, která se týká půjčování rozmnoženin výlučně pro potřeby zdravotně postižených v souvislosti s jejich postižením (§ 28 odst. 2 in fine AutZ).

(3) Právní fikce, podle níž stát považuje počítačový program vytvořený na objednávku, např.

na základě smlouvy o dílo, za zaměstnanecké dílo, aniž se o takové dílo jedná.

V takovém případě stát autora považuje za zaměstnance, aniž jím je, a objednatel považuje za zaměstnavatele, aniž jím je (viz § 58 odst. 7 AutZ; srov. k tomu též např. americkou autorskoprávní doktrínu work made for hire). V důsledku této legální fikce se počítačový program vytvořený na objednávku vyděluje z jinak obecného autorskoprávního režimu děl vytvořených na objednávku a jím obdobných děl soutěžních.

Majetková autorská práva k počítačovému programu vytvořenému na objednávku dispozitivně vykonává objednatel svým jménem a na svůj účet. Pokud jde o autorská práva osobnostní, platí pro ně vyvratitelná zákonná domněnka oprávněnosti jistých zákonem dovolených zásahů. Ty jsou odůvodněny povahou věci.

Příklad: Ve výzkumném ústavu automobilového průmyslu vznikl počítačový program určený k řízení výroby podstatné součástky nového nákladního vozidla. Vznikl jako dílo spoluautorů. Tvorbu a testování programu financoval a materiálně zabezpečoval výzkumný ústav, pro který to znamenalo nákladnou investici na úvěr. První (hlavní) ze spoluautorů, jehož tvůrčí příspěvek byl největší, byl programátorem v pracovním poměru k výzkumnému ústavu. Druhý byl k němu činný pouze na základě ústní dohody o provedení práce, jejímž předmětem byla velmi speciální, dílčí, programátorská činnost. Třetí odmítl vstoupit do jakéhokoli pracovněprávního vztahu k výzkumnému ústavu a svůj tvůrčí příspěvek vytvořil na základě ústní smlouvy o dílo.

Dílo spoluautorů vzniklo jako dílo zaměstnanecké. Tvůrčí příspěvek třetího spoluautora zákon fiktivně považuje za tvůrčí příspěvek spoluzaměstnanecký, aniž jím ve skutečnosti je. Majetková autorská práva k tomuto počítačovému programu, který je nedílným výtvozem, vykonává ze zákona výzkumný ústav jako zaměstnavatel, vlastním jménem a na svůj účet. V případě třetího spoluautora je sice výzkumný ústav v právně volnějším postavení objednatele, nicméně autorský zákon jej fiktivně považuje za zhotoviteleva zaměstnavatele. Tento počítačový program, ač vzniklý v rozdílných právních režimech tvůrčí činnosti, má jako výsledek jednotný autorskoprávní režim zaměstnaneckého díla. To, že je dílem spoluautorů, na věci nic nemění.

Jednotliví spoluautoři mají v případě zaměstnaneckého díla právo pouze na mzdu a na odměnu za pracovní činnost (první a druhý) nebo na zaplacení ceny za zhotovení díla (třetí). A to podle předpisů pracovněprávních (první a druhý) nebo cenových (třetí). Daňově vzato: v prvním a druhém případě jde o příjem ze závislé činnosti, zatímco ve třetím z výdělečné činnosti programátora, který je samostatně výdělečně činný. S tím souvisí nejen odlišný způsob zdanění příjmů fyzických osob, ale též rozlišení účetně nákladové: mzdy a odměny za práci na straně jedné, provozní režie na straně druhé. (§ 58 AutZ ve spojení s § 8 AutZ; srov. též vypuštění vadného § 232 odst. 3 zák. práce k 1. 1. 2001.)

(4) Vyloučení práva na přiměřenou dodatečnou odměnu, pokud jde počítačové programy, které jsou zaměstnaneckými díly nebo díly vytvořenými na objednávku, která stát považuje za zaměstnanecká díla (§ 58 AutZ odst. 6 in fine).

Nejde však o kogentní (donucující) právní normu, tato výlučka je dispozitivní. Strany si mohou neformálně smluvit, že autorovo (programátorovo) právo na přiměřenou dodatečnou odměnu není vyloučeno (svou roli může při takové smluvní dispozici sehrát výše a forma programátorovy mzdy, popř. jiné pracovní odměny za vykonanou tvůrčí práci).

(5) Zákaz odstoupit od licenční smlouvy na počítačový program z důvodu změny přesvědčení autora (§ 65 odst. 5 ve spojení s § 54 AutZ).

I tady jde o zákaz dispozitivní. Strany si mohou dohodnout, že autor může z tohoto zvláštního zákonného důvodu odstoupit od licenční smlouvy, ač předmětem smlouvy je užití počítačového programu, u něhož zákon předpokládá, že má poněkud zvláštní povahu.

Nicméně i zde může (dispozitivně) nastat případ, že programátor změní své vnitřní přesvědčení, pokud jde o dobrý účel, který má sledovat užití jeho dosud nezveřejněného počítačového programu nabyvatelem smluvní licence. Může k tomu dojít např. v důsledku pozdějšího zjištění do té doby mu neznámých skutečností.

(6) Zvláštní bezúplatné zákonné licence pro počítačové programy.

Stanoveny jsou taxativním výčtem ve zvláštním ustanovení § 66 AutZ. Kromě dvou již výše zmíněných případů se jedná o zákonem podobně dovolené zásahy do cizího práva autorského. Zohledněna je tak účelová zpětná analýza (reverse engineering), resp. rozložení (dekompile), stejně jako i otázka rozhraní (interface), nezbytnost zavedení a uložení počítačového programu do paměti počítače (storage) aj. Podrobnosti v našem pouze přehledovém článku vynechávám a odkazuji na podrobný předpis.

Shrnutí

V Česku došlo k univerzální autorskoprávní ochraně počítačových programů (podle vzoru

Evropské unie) se značným zpožděním až roku 2000. Stalo se tak přijetím autorského zákona č. 121 Sb. z téhož roku. Některé zvláštní prvky této ochrany byly do českého autorského práva zaneseny již v roce 1996 (po prosté zmínce z roku 1990). Nicméně se nejednalo o to hlavní: o uzákonění zvláštního, na rozdíl od autorských děl slabšího legálního pojmového znaku, kterého je zapotřebí dosáhnout k ochraně většiny počítačových programů právem autorským, mají-li být tímto právem chráněny.

Historicky platilo, že kdykoli před 1. 12. 2000 mohly počítačové programy na českém (dříve československém) území obecně požívat ochrany autorským zákonem. Z rozsahu této ochrany nebyly nikdy vyloučeny, něco takového by ani neodpovídalo zásadnímu pojetí tohoto práva. Nicméně z právního hlediska pro ně platily stejné legální pojmové znaky jako např. pro symfonii, humoristický román, detektivní film či pro vědeckou monografii o dějinách výtvarného umění – totiž relativní (nicméně vysoká) jedinečnost výtvaru ve statistickém smyslu jeho pravděpodobné neopakovatelnosti. Tu splňovaly jen některé počítačové programy vyššího řádu, např. některé počítačové řídicí systémy apod.

Tento stav se postupně rozešel se světovým autorskoprávním vývojem a s mezinárodněprávním postavením České republiky, a autorským zákonem č. 121/2000 Sb. byl proto opuštěn. Nejedná se pouze o změnu aplikace práva či o pouhou změnu výkladu zákona. Nastoupil tak zcela jiný (zákonnou formou výslovně odlišený) přístup státu k této věci.

Praktický přínos nového českého legislativního řešení spočívá v tom, že není třeba se zabírat poměrně složitými otázkami naplnění legálního pojmového znaku jedinečnosti počítačového programu, ale postačí se spokojit pouze s původností takového výtvaru, jak ji stanoví zákon a chápe autorskoprávní doktrína. Tím se české pojetí sblížilo s pojetím EU i s přístupem, který se prosadil světově.

Z uvedených zásad také vyplývá následující dílčí autorskoprávní závěr:

Je-li počítačový program jedinečným výtvořem, anebo pouze původním výtvořem, je od 1. 12. 2000 na území České republiky autorskoprávně bezvýznamný, protože autorskoprávní režim je v obou případech shodný. Jde tu pouze o právně teoretické a legislativně systematické rozlišení, které má svůj dílčí význam s ohledem na jiné předměty práva autorského a s ohledem na legální kritéria ochrany tímto právem. Nic více a nic méně. Proto také není zapotřebí tento právně pojmový rozdíl důkazně hodnotit v civilním nebo trestním řízení ani jej posuzovat jako předběžnou otázku apod. V tom spočívá skutečná převratnost nového českého autorského zákona, a to nejen pokud jde o počítačové programy, ale i o fotografie a o databáze. (Srov. § 106 odst. 4 ve spojení s § 2 odst. 2 AutZ.)

Novelizace předchozího autorského zákona č. 35/1965 Sb. z let 1990 a 1996, ač se týkaly mj. i počítačových programů, tuto zásadní věc legislativně pojmově neřešily a ponechaly ji na akty aplikace práva.

Stručně řečeno, nový český autorský zákon svou věcnou působností, pokud jde o právo autorské, pokrývá naprostou většinu počítačových programů, které existují v soudobé informační společnosti. Stát o nich zákonem stanoví, že jde buď o autorská díla (jsou-li jedinečnými výtvoři), anebo o jiné předměty autorského práva (jsou-li původními výtvoři), které však stát fiktivně považuje za díla se všemi právními důsledky z toho vyplývajících (ač jimi ve skutečnosti nejsou). Chrání je pak stejně jako díla literární a stanoví pro ně neformální ochranu podle zásad práva autorského.

Máme tu co dělat se zákonou ochranou univerzálního významu – právo autorské se tak stalo svým způsobem "sběrným institutem" pro počítačové programy. Stranou zůstávají pouze rutinní jednoduché programy, které postrádají jakoukoli osobitost, a nejsou proto individuálním výtvořem v žádném smyslu práva autorského.

Jelikož naprostá většina počítačových programů je předmětem soukromého práva autorského, znamená to, že pro ně platí též veřejnoprávní (např. trestní) ochrana, která se týká těchto výtvořů. Ústavněprávní ochrana práv k těmto výtvořům je zaručena a tato práva jsou pod ochranou Ústavního soudu.

Některé zvláštnosti, které nový autorský zákon buď upraveně přejímá z předchozího předpisu, anebo je stanoví nově, vyplývají z povahy těchto nehmotných statků a z povahy jejich užití v soudobé informační a spotřební společnosti. Zákon přitom dbá hospodářských zájmů vykonavatelů nebo majitelů práv, zvláště pokud jde o ochranu hospodářských investic do vědy, výzkumu a vývoje.

Závěr

Úroveň autorskoprávní a další právní ochrany počítačových programů je v České republice po přijetí zákona č. 121/2000 Sb. srovnatelná s touto úrovní v členských zemích Evropské unie a nepochybně vyšší než dříve. Odpovídá mezinárodněprávním závazkům České republiky v této věci,

jakož i světovému právnímu trendu, který byl v tomto směru nastolen hospodářsky vyspělými státy.

Případné legislativní nebo jiné právní nesrovnalosti, které se mohou v právně počítačové praxi vyskytnout, lze řešit právně metodologicky. To jest ústavně konformně, s ohledem na podstatu a smysl právní normy, s ohledem na vrozená práva přirozená a podle ustálených právně výkladových metod. Taktéž s ohledem na právní principy a zásady soukromého či veřejného práva, na nichž je český právní řád vystavěn. V právním státu nelze jinak.

Právo samo není bezduchá litera rozumářského předpisu, někdy dokonce logicky vadného. Právo je dosažitelné smysluplné dobro a spravedlnost (bonum et aequum). K tomu je zapotřebí nejen znalost předpisů, judikátů a doktrín, ale v neposlední řadě též jisté umění. Každopádně platí, a to i v soudobé informační a spotřební společnosti, že vždy může (a musí) být rozhodnuto podle nejlepšího vědomí a svědomí (nach bestem Wissen und Gewissen) a podle přirozeného smyslu zákona (nach dem natürlichen Sinn eines Gesetzes), s citem pro dobro a spravedlnost. Jinak jde o bezpráví.

Ivo Telec